
מראה מקומות- עניני הלכה

חגיגה ד-ה:

נסדר ע"י אשר יעקב מילמן

לר"ן גרוס בעמיתיו גרוס ע"ה
by Mr. & Mrs. Dany Gross

www.dafaweek.org

507-DAF-WEEK

info@dafaweek.org

דף ד-ד:

סוגיא א' בענין טומטום ואנדרוגינוס בהלכה

סוגיא ב' בענין לברך על קברי ישראל והאם יכול להרוג איש שלא בזמנו

סוגיא א'

- תד"ה זכורך
- שו"ע או"ח תקפט' ד'
- מג"א שם ב'
- ט"ז שם אות א'
- אשל אברהם שם אות א'
- משבצות זהב שם אות ב'
- אוצר מפרשים שם בשם החת"ס
- שבט הלוי ח"ו קמט'
- שיעורי תורה לרופאים ח"ד עמוד 371
- תוס' הביא את דברי הירושלמי כנגד הבבלי שאנדרוגינוס ברי' בפ"ע (תהל"י).
- בשו"ע הובא שאנד' אינו מוציא את מינו משא"כ טומטום. אכן המג"א הביא דעת הרי"ף שחולק על השו"ע ובחת"ס ביאר סברתו ע"ש. וע' בהט"ז, אש"א, ופמ"ג בענין טומטום ואם יש להתירו עפ"י דיני ספק ספיקה.
- וע' בשבט הלוי ושעת"ל (לר' יצחק זילברשטין שליט"א) בענין אנד' וטומ' בזמן הזה ואם יש להסמיך הוראת הרופא ובדיקותיו לדינו בהלכה.

תד"ה זכורך

זכורך להוציא טומטום ואנדרוגינוס. צירושלמי צעי מה אמר רבי יהודה צאנדרוגינוס דשמעינן ליה²⁰ דמתיר דמחללין עליו שצת נשמענא מן הדא רבי יוחנן בן דהצאי צסס רבי יהודה אומר אף הסומא²¹ ולית צר נש אמר אף אלא דהוה מודה על קדמייתא כו' ומוקי טעמא דהתם גבי שצת²² דריש זכר מה תלמוד לומר ערל אפילו מקצת ערל והכא כל זכורך פרט לטומטום ואנדרוגינוס: **אלא** טומטום

וגמל ונעשה מועד
שמיע ליה לרב הונא
זה זה המאבד כל מה
ביה איבעיא להו כי
כסותו הוא דהוה הדר
דלמא מכולהו הוה

שו"ע, מג"א, ט"ז, אש"א, מש"ז, חת"ס

באר הגולה מו מגן אברהם נ"י אורח חיים תקפ"ט הלכות ראש השנה מ"ז מגן דוד

א אב"ש שומע. ופילו [לכתחלה] אחר יכול לזכר והוא תוקע (צ"ח עמוד שס"ד כחג). סומא חייב בתקיעה, ואם היה מוחזק לתקוע בכל שנה וסלקוהו מפני שחששו לסכנת רצינו ירוסם [נמיז ה"ד מז, ד; נמיז יג ריש ח"א], אם לא ימלא נקי כמורה ימורוהו למינויו. ולכתחלה אין לסלקו מפני שהוא סומא אף על פי שנמלא נקי כמורה (רד"ז חלק א' נ"ט מ"ד סימן אף קלה כנסת הגדולה הגה"ע): **ב את מינו.** אבל לא את שאינו מינו (גמרא ראש השנה טז, ב). ורי"ף פ"י דאף על פי שחזירו ג"כ אנדרוגינוס זאם צאוהו פסע

ג. כל בו [סימן סד מה, א] והש"ב [מש"ב ח"ג סימן ק"א]:
ד. משנה קידושין דף כ"ט [פ"ג]:
ה. גרייתא ראש השנה טז:

ב י חרש שומה וקמן פטורים וחרש ג [א] אפילו מדבר ואינו שומע אינו מוציא [ב] רביון [ב] דאינו שומע לאו בר חיובא הוא: הגה א [א] [ב] אבל [א] שומע ואינו מדבר מוציא אחרים ידי חובתו:
ג [ד] [א] אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא:

ו. מירמל וגרייתא טז:
ז. * טור עמוד שס"ו:
ז. גרייתא [שס] דף ל"ג [ע"א] ופאוקומתא דלבי דרבי יופי ורבי שמעון היא, וכן פסק הרא"ש [שס פ"ד סימן ז] בשם רבינו תם [מספיק שם ד"ה הא] והר"ב המגיד [שפ"ג, ג] בשם הרשב"א [ש"ס, ג, א] ד"ה וכן הפסוקי ש"ס ח"א סימן קנ"ג [כ"ן שם ד"ה וי"ח] וכן כתב הר"ן [ש"ס, ג] ד"ה ולענין גרייתא ומה שכתב [כ"ן שם ד"ה וי"ח] גדול המלוה ועושה וכו' [קידושין לא, א] מלקממר גדול שמע מיהא דליתו מלווה ועושה נמי יש לו שכר:

ד אנדרוגינוס מוציא ב את מינו מומטום (א) אפילו (ב) מינו אינו מוציא:

ה (ב) מי שהציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא אפילו עצמו וצריך שיתקע לו בן חורין להוציא:

ו אף על פי שנשים פטורות ג יכולות לתקוע [א] וכן אחר שיצא כבר יכול לתקוע להוציא [א] אבל אינן מברכות ולא יברכו להן: הגה [א] והמנהג שהנשים מברכות על מלות עשה שהזמן גרמא על כן גם כאלו יברכו לעצמן [א] אבל אחרים לא יברכו להן אם ד כבר יצאו ואינן מוקיעין רק לנשים [א] אבל אם מוקיעין לאיש המחוייב מברכין לו אף על פי שכבר יצאו כמו שנבאר סימן תקפ"ה סעיף ב' הג"ה א':

ח. טור [עמוד שס"א] בשם אבי העזרי [ראש"ה ראש השנה סימן קמ"א] והרא"ש [שס; מרדכי שם רמז מש"ט];
ט. [מגיד משנה שופר ג, ג] וסו"ט ג, יג דעת הרמב"ם [סו"ט שם רמב"ם [גליה ג, ט] והגהות [מיימוניות, שם] אית מן בשם רש"י, ופמ"ג [שע"ן מג קט, ג] והאגור [סימן תקפ"ח] בשם רבינו ישיעה:

ציונים ר"מ"א

תקפ"ט א' ב"י [עמוד שטו ד"ה ומכ הל' ג, בשם מש"ב]:

תקפ"ט (א) שומע. אפילו ולכתחלה יכול אחר לזכר והוא תוקע, צ"ח, מ"מ"א סי"א [א]. וחרש שומע על ידי כמין מלוצרות חייב בשופר, שו"ת הלכות תקנות [ח"צ] סימן מ"ה: (ב) מינו. דשמא טומטום זה נקבה זה זכר. אבל אנדרוגינוס שוין כולן, שיש להם זכרות ונקבות. וט"ו סי"א [א], כן הוא ברמב"ם בהלכות אישות [ג, ד], וכן כתב רמ"א בסימן י"ז סעיף ג' [ג], ע"ש. והמ"א [פ"ק ג] כתב, ורי"ף פירש דאף על פי שחזירו גם כן אנדרוגינוס אם צאוהו פסע שהוא נקבה הוי חזירו זכר אינו מוציא, עכ"ל. ע"ש. וברי"ף שלפנינו לא מלאמי כן. ועוד דלפי זה משמע שפעם הוא זכר ופעם הוא נקבה.

תקפ"ט (ב) אף על פי שנשים פטורות כו'. וכתב בשאגת אריה סימן (כ"ד) [קד] [ט] שיותר ראוי לאיש לתקוע לאשה משתתקע היא לעצמה או אשה לאשה. ועיין שם סימן (כ"ו) [קד] [ט] פאסור להוציא לולב או שופר לרשות הרבים לצורך אשה שחטול לולב או שומע תקיעת שופר. ועיין שם סימן (כ"ז) [קד] [ט] שמוחר להוציא לרשות הרבים לצורך איש שהוא מסופק אם תקע אם לא תקע, וכן לטומטום, והוא הדין לולב, עכ"ל. והמהזיק ברכה [אית ו] כתב שהוא הפס במנוח דספיא דאורייתא להומרא מדאורייתא, ואנן נקטין [א] דרק מדרבנן, א"כ כאן אסור. ועיין שם [שאגת אריה] סימן ק"ח פאסור להוציא השופר

פרי מגדים

א אב"ש שומע. עיין מ"א בשם הב"ת. ולא דמי לאלם לא יתרום, יע"ש. ועיין יורה דעה [סימן א סעיף ז] לענין שמיטה, ועיין עטרת וקנים [פ"ק א]. סומא חייב בכל המלות. ועיין סימן נ"ג במ"א אות ט"ז, יע"ש: **ב את מינו.** עיין מ"א. גמרא ראש השנה כ"ט א' מוציא מינו ולא שאלו כמ' וקשה, פשוט, על כן פירש שבשעה שהיא נקיבה כו', ולא מלאמי כמ' כרי"ף. ועיין רש"י [שס ד"ה אנדרוגינוס], וי"ל כמו שכתב הב"י [עמוד שס ד"ה ומכ עו] צדי שמים כו'. עיין פרי חדש [אות ד] בשם הר"א מרמזי ו"ל [וצאוהו לשמ"ג הלכות מגילה כד, ג אות ד] טומטום אמאי אין מוציא מינו ספק ספיא, שמא הוא זכר ושמא חזירו נקיבה. וי"ל צ"י גופים לא אמרינן ספק ספיא, יע"ש. ולא ידענא טעם נכון למה, דספק ספיא כרוב [שו"ת הרשב"א ח"א סימן מא]: **ג יבולות.** עיין מ"א. חרש וטוטה אף חזיו אין מלוה לטפרישו, דלאו בר גנה כלל, עיין סימן שמ"ג [מ"א אות ב]. עיין סימן תקפ"ז [נהגה] דלפטר נשים לאחר שתקעו פעם אחת אין לתקוע עוד חסות, ודוקא קטן שומע, יע"ש. ועגריים שאין משוחרכים י"ל דאין מברכין אף לפי מהנהג: **ד כבר יצאו.** עיין מ"א. והנה אם מוקע לענין שהגיע למינו, יש לומר שמכך לו, דלמחיב מדרבנן, ולאו דוקא לאיש המחוייב, וי"ע כו':

משכבות זהב
תקפ"ט (א) אפילו. עיין ט"ז. ואף ביום שני דרבנן נקטינן ככל חומרת יום ראשון. ומיהו אף ביום ראשון אם שמע זכר טומטום, חזרו ותקע בלא ברכה. ועיין סימן ס"ז בספק קרא קריאת שמע, וצ"ע. ועיין יורה"ד [סימן] רס"ה הלכות מילה [סעיף ג; טור עמוד קידושין]. ועיין ב"י [עמוד שס ד"ה ומ"ש מ"ן] בשם הרב המגיד [שופר ב, ב] דאם נאמר אנדרוגינוס ספק, מוציא עצמו, ולא אמרינן דצד זכרות כו' כחצי עבד, דיש לחלק בין בידי שמים ובין בידי אדם, יע"ש: **(ב) מי שהציו עבד.** עיין ט"ז. מה שאין כן אנדרוגינוס, כמו שכתבתי באות א'. ועיין לבוש [סעיף ה] יש הקשה מאי שנא מסוכה, יע"ש. והנה י"ל הקושיא היא למה חצי עבד יברך ברכה לישיב בסוכה לעצמו אשר קדשנו במצותיו וצונו, חצי עבד אין מחוייב. ולכאורה מצות עשה שהזמן גרמא נשים רשאות לברך, דאשה ואיש גוף שלם, מה שאין כן עבדים. ואף אם נאמר דעבד נמי רשאי לברך מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום אך יוציא צד עבדות שאין מחוייב לצד חורין המחוייב, אף על גב דברכה דרבנן והדבר בא מכל הגוף כמו תקיעה, והוא הדין ברומה בכל המצות הברכות וברכת המזון למה לא נשמע מאחר, וצ"ע * . הנה השמיעה היא העיקר לא התקיעה כלל, ואפילו הכי השומע מחרש שוטה וקטן לא יצא, דאין מחוייב הוא עצמו אין מוציא אחרים, ולא דמי להלל שקטן מקרא הוא אומר אחריו, עיין לבוש [סעיף א] ובספר כפות תמרים [יום חרובה כט, א ד"ה חש"י א], אפילו שמע מחרש שוטה וקטן ואחר כך תקע הוא עצמו והכניס השופר לבור ותקע לא יצא, כאמור, ועיין בכפות תמרים [שם] כתב זה, יע"ש:

הוא עצמו אין מוציא אחרים, ולא דמי להלל שקטן מקרא הוא אומר אחריו, עיין לבוש [סעיף א] ובספר כפות תמרים [יום חרובה כט, א ד"ה חש"י א], אפילו שמע מחרש שוטה וקטן ואחר כך תקע הוא עצמו והכניס השופר לבור ותקע לא יצא, כאמור, ועיין בכפות תמרים [שם] כתב זה, יע"ש:

הוא עצמו אין מוציא אחרים, ולא דמי להלל שקטן מקרא הוא אומר אחריו, עיין לבוש [סעיף א] ובספר כפות תמרים [יום חרובה כט, א ד"ה חש"י א], אפילו שמע מחרש שוטה וקטן ואחר כך תקע הוא עצמו והכניס השופר לבור ותקע לא יצא, כאמור, ועיין בכפות תמרים [שם] כתב זה, יע"ש:

אוצר מפרשים
[פסיקא] [סימנא] דהתלת מים במסכת בכורות דף מ"ב ע"ב לענין טומטום, ואע"ג שאין הנזון דומה לראיה, מכל מקום כן נראה לפרש דברי המג"א. ולעולם בכל הדומים הוא ספיא, אך עדיף מחבירו שמטיל מים מנקבות שלו, ולא קשה מירי קשיית הבאר היטב [פ"ק ב]. וסבירא זו דאנדרוגינוס דמטיל מים במקום זכרות ונקבות איתא בספק משנה פרק ב' במבואות הלכה ה' ליש גורמים, ע"ש: [התם סופר]

תקפ"ט (א) מוציא אחר. נ"ב, לכתחלה: [ב] בשם א"מ [שאינו מינו (גמרא) ודריף פ"י, כצ"ל]:
ג [שם] (גמרא) ורי"ף נסגר:
ד [שם] אם באוהו. נ"ב, נראה לפענין סבת המג"א, דאף על פי שיש לו ב' איברים זכרות ונקבות, מכל מקום גבול יש לו, זמן מה מטיל מי גרלים מזכרותו ואו עדיף מחבירו שמטיל עתה מים מנקבותו, ולזמן אחר ישתנה הענין. עיין

שבט הלוי ח"ו קמט'

ואישר לי זה צפשיטות גמורה דכל שאין ציוי זכר נמלאים — משא"כ חלקי הנקבה בשלימות כ"ה כמו שכתבתי ומקרה ידוע להם צרפואה — כמוצן בהנאי שיבדקו אולי ציוי הזכר נמלאים עדיו למטה צצמן וכידוע שזה שכח מאד ואח"כ מורידים אותם למטה, וכבר נשאלתי ע"י הרבה פעמים, לאז קרוב שגדון אנדרוגינוס לפנינו.

אבל כשיחברר שבחמת אין ציוי זכר כלל, הדבר יראה כנ"ל, ואין לנו מדבריהם חגיגה ד' ע"א ויצמות ע"ב ע"א כשציוי מצחוץ, וראי גמורה אינו למעין שם, וכיון שכך אם ע"פ חכמת רופאים מומחים יכולים לנח ולגלות אברי הנקבה שהם במציאות צה, ולהסיר אבר הזכר הנדמה, בהנאי קודם למעשה שלא יהיו נמלאים גם ציוי כנ"ל, אז דעתנו העניי נוטה שאין חיוב למוט, וגם תהי אח"כ נקבה גמורה לכל דבר ולמנוחה, ואין זה שייכות לנאמנות הרופאים אם סומכים עליהם באיסורי תורה והדברים ארוכים במק"א אין המקום כאן, דגדון דידן אם יתברר המציאות על ידם כנזכר למעלה וגם רואים הכל ע"י שקוף ותמונות וצורר גמור, וכבר ידוע מה שקבע הגאון מהרש"ם בכמה מתשבותיו ע"פ מסקנת האחרונים דכ"ה לא שייך לומר דאין הם נאמנים כיון דעביד לגלויי ממש, והמציאות ניכר צפ"ע, וגם אין צד דבר נגד התורה וקטין מש"כ צעניי בשו"ת שצט הלוי ח"ג סי' קמ"א אות ג', וגם לו שאולי צכ"ז יש מקום למוהלו מספק אין למהר בצד עד שיתברר ההתפתחות, וכלל אופן לענין שאלתו השני אם אחרי טפולס חזר נקבה גמורה באברי וצלוותה אין לי שום ספק דנקבה היא ע"פ התורה.

איברא היות כי דבר חמור לפנינו וצלתי שכח יסכימו גם אחרים שנמטיי שיצא מכשורא, וצפרע נהי שכל הרופאים מומחים קצטו צודאות כל סימני נקבה וגם דעתם בצרור שזה רק כדלדול דחסרים הציוי והורידים המולוכים לאצר הזכר, מכ"מ כיון שהוא מטיל מים דרך אבר זה כזכר גורם לנו עדיין ספק בהלכה, אעפ"י שלעני"ד זה ג"כ עדיין לא מכריע לעשותו ספק זכר, והנסיון שעשו הרופאים הוכיח שנתיצב אבר הזכר המדומה הזה ופתחו דרך נתוח מקום ליציאת מ"ר ועכשו הכל כנקבה מלידה, מכ"מ אין צדעתי להכריע צזה עד שמיעת עוד דע"ת ומו"מ להלכה. ע"ע ח"ט סי' ש"ו ב, א"ס רס"ו א.

והריני דוש"ת ידידכם — מצפה לרחמי ה'

כ"י שאל צבס אחיו יודי ה"כ"ג ר' אהרן דוד לא"יע צלונדון י"א, זה מכבר נולד צן זכר לזוג והרופאים קצטו ע"י אילומים וצדוקות שיש לו כל כלי הנקבה צפנים, דהיינו רחם שלל ציוי וודים וכו', וגם צדקו שאין לו ציוי זכר רק הגיד לצד, ומתחילין לתן לו כדורי הורמון שע"ז צמשך הזמן יתיצב הגיד לגמרי, ואח"כ ע"י נתוח יורידו הגיד

ויעשו שם נקב, והוא יהי כמו אשה רגילה עם ווסחות וראוי להריון, ואחיו שלע"א צקר שם וראה כ"ז צמו עיניו.

ועכשו צ' ספיקות לפנינו ה' — האם יש חיוב למוט ועכשו לפני שתיצב, והאם למוט צצרכה (ואם יש לו דין ערל לאחר הורדת הגיד וכגון שיעכב אציו צק"פ) — לאחר נתוח זה האם יש לו דין נקבה גמור כגון לענין חיוב מלוות עשה שהציג כאשה, — או שמה מאחר דבשעה יודה ה' ניכר כזכר, נשאר כזכר, ולא ישתכח צשום פנים.

ובתשובת דבר אומר צעזרת החוקן דעה, הנה גדרי הש"ס צזה ידועים דע"פ חז"ל ישנם צ' מינים צזה עומטוס ואנדרוגינוס, וריש פ"ב דציוי חקן עומטוס ואנדרוגינוס נוהגים עליהן חומרי האיש וחומרי האשה מטמאין צדם כאשה וצלוצן כאיש ועומאחן צספק, ועיין פרק אנדרוגינוס (פ"ד דצכורים) כיו"צ להלכה, ועיין ה' סוגית הש"ס יצמות ע"ב ע"א — וצוותר ציצמות פ"א ע"א — ושם פ"ג ע"ב.

ונדון שלפנינו אין הספק העומד לפנינו שמה עומטוס הוא דהא כיון שיש לו אבר זכר ניכר מצחוץ, ואצרי נקבה מצפנים אינו נכנס בצדר עומטוס שהוא ספק ודאי זכר וספק ודאי נקבה עד שיקרע, ואחרי שיקרע יחברר ספיקו ויעשה או איש ודאי או אשה ודאית, — ועיין יצמות. פ"ג ע"א לענין עומטוס דצירי ⁽¹²³⁴⁵⁶⁷⁾ **דאיתצבה** אצי כורסיה ואיקרע ואוליד שצט צני ועש"ה — וצסוגית הש"ס חגיגה ד' ע"א, וצצכורות מ"ב ע"ב — שמה יקרע וימלא נקבה.

אבל נדון שלפנינו נוגע לספק אנדרוגינוס שמה אנדרוגינוס הוא או דהוא נקבה ודאית ולא עני"ד נוטה, והנה לענין אנדרוגינוס מלאנו לחז"ל וצפוסקים ד' דרכים — או שהוא זכר ודאי עיין משנהיו דיצמות פ"א ע"א וצשבת קל"ז ע"ב צשיעת ר' יהודה שם קל"ז ע"ב, לא לכל אמר ר"י זכר הוא — או דהוא ספק זכר וספק נקבה כמצוחר צכל המקומות שם, או דהוא צרי צפ"ע, עיין פרק אנדרוגינוס ר"מ (ר"י) אומר אנדרוגינוס צריה צפ"ע ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה, — ועיין ה' תוס' יצמות פ"ג ע"א ד"ה צרי וצרי"ש צכורים שם, ודעת הרמב"ם נוטה צרוצ מקומות דהוא צגדר ספק, ודעה רציעות הוא דעת הראצ"ד פ"ב משופר ה"ב שהצין צדעת הרמב"ם דכ"ל צרי צפ"ע, אבל הראצ"ד עלמו דעתו דהוא כעין ח"י עבד ח"י צ"ה שהרי כי אצל מי שאומר ח"י זכר הוא אינו מוציא את מינו ולא שיה אינו מינו כעין מי שח"י אבר וח"י צ"ה, וע"ש צבה"מ מה ש"י לחלק צזה — ועיין ה' צרמב"ם פ"ז מה"ל תרומות הכ"ז צצמחוקת הראצ"ד, וצכ"מ צשם הרשב"א — וצרד"ז שם — ולהלכה למעשה צאנדרוגינוס צעלמא קי"ל וי"ד סי' רס"ב ס"ג וסי' רס"ז סי' דספק הוא וחייב צמילה ואינו זוהר שצח ושם סי' רס"ה סי"ג — לענין צרכה דאין מצרכים עליו, דספיקא הוא.

אבל אומר צעח דכל זה כשצבר הזכר בשלמות עם כל חלקיו דהיינו גיד — ציוי — וגידו זרע זכר המקושרים לפנים אצל כשיש לו רק אבר הזכר מצחוץ ואין לו ציוי זכר שהם העיקר צזה, ולאידך גיסא יש לו כל מצנה הנקבה רחם — שלל ציוי — וודים הנה זה ודאי נקבה שגולד עם דלדול צצר זה שלראות עינינו נראה כאבר הזכר, ואחרי שעלה זה צרעיוני דצרתו עם רופא מומחה וגם יר"א מצבים,

שיעורי תורה לרופאים ח"ד עמוד 371

סימן רסה

סימן רסה

אנדרוגיניזם - גדרו ומעמדו

בס"ד מנחם אב תשנ"ט

לכבוד הרב ... שליט"א

את יוסי הכרתי לפני 30 שנה, כשהייתי רופא צעיר. התברר לנו אז שיוסי, שנראה כזכר נמוך קומה, הוא בעצם מבחינה גנטית נקבה (XX 64). הוא גודל וחונך כזכר, היות ואבר מינו אמנם קטן אך זכרי, ושק האשכים שלו, אם כי כמובן ריק ללא אשכים, אף הוא כבזכר. מחוסר ידע אז לפני 40 שנה, הוצאו אברי המין הנשיים הפנימיים. אחרי שנים של קשר טוב אתו, יוסי מודע לגורלו, ואף על פי שאינו יכול לתפקד כגבר, בכל זאת בעזרת זריקות הטסטוסטרון הוא נראה בבית המרחץ כגבר, אמנם נמוך קומה.

לאחרונה, ביודעו שגנטית הוא נקבה, מציקה לו מאד השאלה, האם הוא יכול להשלים למנין. [כפי שהוא עושה, היות והציבור בכלל לא חושד שקיימת בעיה]. הבטחתי לו לשאול מהי דעת תורה, והאם הוא נוהג כראוי?

פרופ' י. ז"ק

מנהל מחלקת ילדים - בי"ח תל השומר

בס"ד מנחם אב תשנ"ט

לכבוד הרב ... שליט"א

ברצוני להתייעץ עם הרב בהקשר לנערה בת 15 שנים שמטופלת במרפאתנו. הנערה סובלת מזה שנים משעור יתר והשמנה. עברה בעבר בירור אנדרוקרינולוגי, שלא העלה מימצאים כלשהם. בהמשך המעקב האנדרוקרינולוגי, התפתחו סימני מין משניים תקינים, אך היות ולא הופיע ווסת, נשלחה לבדיקה על-קולית של הבטן התחתונה. בבדיקה נמצאה שחלה אחת קטנה, שחלה שניה חסרה, היה ספק לגבי קיום רחם, ונרתיק נראה תקין. עקב המימצאים הללו הופנתה לבדיקת כרומוזומים. בבדיקה נמצא כי ב-65% מהתאים הנבדקים הקריוטיפ הינו XY 46, ו-35% מן התאים עם קריוטיפ XO 45. כלומר מדובר בנערה שחיצונית נראית כאשה, אך הכרומוזומים הינם ברובם זכריים. היות ויש מקום לחשוב שהשחלה שנראתה, הינה בעצם אשך, ויתכן וקיים עוד אשך אטרופי בחלל הבטן, יש צורך בביצוע בדיקות ולשקול ניתוח להוצאת האשכים, עקב סכנת ממאירות. בנוסף, קרוב לוודאי שנערה זו לא תוכל בעתיד להרות. כנראה שיחסי אישות תוכל לקיים.

היינו מבקשים את עצתו של הרב:

א. כיצד להעביר את המידע שבידינו, קודם כל להורים ובהמשך לנערה עצמה?

ב. במידה ויסתבר שהנערה זקוקה לניתוחים פלסטיים, כדי לקיים יחסי אישות - מה דעת ההלכה בענין זה?

ג. מה ההתייחסות ההלכתית למצב המתואר, האם היא נחשבת כאשה או אולי אנדרוגינוס?

ד"ר י. כספי

תשובה

א. בתחילת דברינו, אנו רוצים לדבר על לבו של יוסי, ולומר לו שאדם הראשון אנדרוגינוס היה, כמובא במדרש (בראשית רבה פרשת ח אות א, ויקרא רבה פרשה יד אות א. תנחומא תזריע סימן א. ויעוין גם ברכות דף סא ע"א): בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, אנדרוגינוס בראו. הדא הוא דכתיב זכר ונקבה בראם. ולכן יש לשאוב מכך עידוד.

אדם הראשון
נברא
אנדרוגינוס
1234567

ב. ומעתה נבוא לתשובה על שתי השאלות שהן בעצם שאלה אחת, ומה שיש לברר הוא מה דינו של ילוד, שיש לו אבר מין אחד בחוץ, ובפנים הבטן יש לו אברים הפוכים. לדוגמא, בשאלה הראשונה יש לו בחוץ אבר של זכר, ובפנים היו לו אברי נקבה, ובשאלה השניה, בחוץ יש לה אבר נקבי, אך בפנים הבטן ישנם אברים זכריים, והשאלה היא מה כאן הקובע, האם מה שנראה כלפי חוץ, או שיש גם להתחשב עם האברים הפנימיים?

תבנית
האברים
החיצוניים
קובעת את
המין

והנה אדם שיש לו אבר של זכר, אך מבחינה גנטית הרי הוא נקבה, וגם היו לו אברים נשיים פנימיים, נראה שדינו כזכר, ואיננו אנדרוגינוס, כיון שאין מתחשבים בנתונים פנימיים, שאינם ניכרים בחוץ. ורק אם כלפי חוץ יש לו אברי זכר וגם אברי נקבה, רק אז הוא נחשב אנדרוגינוס ואינו מצטרף לעשרה, וכמבואר במשנה ברורה (סימן נה סק"ג), שאנדרוגינוס אינו מצטרף לעשרה. אבל אם כלפי חוץ נראה זכר, אף שבעומק הגוף הנסתר מהעין, יש לו אברים נשיים, דינו כזכר. וכעין זה כתב החזון איש (אבן העזר סימן יב) לגבי איסור כרות שפכה, וז"ל: אף שמתרס ע"י כריתת השבילים בתוך הגוף, מכל מקום אינו נאסר בקהל, ודינו כשאר עקר וכסריס חמה, עכ"ל. הרי שלגבי איסור של כרות שפכה, אין מתחשבים במה שבתוך הגוף, וכך גם בענייננו. ובפרט שהתורה ניתנה כשלא היו אמצעים בידינו. לראות אברים

פנימיים הגסתרים מעינינו, ומאחר שאז נפסק דינו להתחשב רק עם הנראה לעין, כך גם בימינו אנו¹.

צורת
האנדרוגינוס

ובשו"ת אבני נזר (יור"ד סימן שכב) כתב: צורת האנדרוגינוס... יש לו פי רחם כנקבה, ודרך שם שופך מימיו, והגיד ברחם בפנים, וכשנתקשה יוצא הגיד לחוץ, והשתן שופך דרך הגיד בפנים לתוך פי הרחם, ומשם יוצא. ועל כן יכול לישא אשה ולהינשא, כי כל זמן שלא מתקשה הוא כנקבה, ויוכל להינשא, ויוכל לישא - שהרי כשמתקשה יוצא לחוץ. ומצד הדין נושא אבל לא נישא.

וכדברים אלו מצאתי בציץ אליעזר (ח"א סימן עח), בדבר תינוק שלפי מראהו החיצוני הוא נקבה, והאברים החיצוניים נראים כנקבה, ובתוך אחת השפות, היה גוש בצורת אשך. בוצעו בדיקות מיוחדות, כדי לברר את מינם של תאי הגוף, ונמצאו כרומוזומים זכריים. היילוד נותח, ולא נמצאו אברי מין פנימיים. כמו כן נלקחה ביופסיה, מהגוש בשפה החיצונית שנראה היה כאשך, ונמצא כי גוש זה אכן הינו אשך. לסיכום - מדובר ביילוד שמבחינה חיצונית נראה כנקבה, אך למעשה הוא זכר.

והשיב הציץ אליעזר: דינו כנקבה, ואינו נחשב לאנדרוגינוס, כי סימני אנדרוגינוס מבוארים ביבמות (דף פג) שיש לו אבר זכרות ואבר נקבות, וכך פוסק הרמב"ם (פ"ב מהלכות אישות הכ"ד) וז"ל: מי שיש לו אבר זכרות ואבר נקבות, הוא הנקרא אנדרוגינוס, והוא ספק אם זכר אם נקבה... והיילוד דנן הרי למעשה האברים המיניים החיצוניים, נראים אצלו כנקבה, ואין לו שום סימן חיצוני מאבר זכרות, ורק הבדיקות המיוחדות שבוצעו בו, הראו כי נמצאים בגופו תאי זכר, ולכן אם נניחהו כפי שהוא דינו יהא כדין נקבה. כי האברים החיצוניים הנראים לעין הם הקובעים בהלכה.

לפי זה, בשאלה הראשונה בראש דברינו, לכאורה "יוסי" דינו כזכר ויכול להשלים למנין. ברם, כמדומה שדעת מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שבכל מקרים אלו דינו כאנדרוגינוס. ויש לעיין א"כ באם יכול להשלים למנין. וכאמור דעת המשנ"ב (סימן נה סק"ג) שאנדרוגינוס אינו מצטרף למנין, אמנם בתשובת מהר"ם שיק (או"ח סימן לב) מצינו קולא בענין, וז"ל:

דעות
הראשונים
בגדר דין
אנדרוגינוס

נער אחד, קצר קומה ומשונה, ורבים אומרים שהוא אנדרוגינוס, האם יש לצרפו למנין עשרה בשעת הדחק... כי יש בזה חשש ברכה לבטלה בחזרת הש"ץ, והוי חשש לאו דאורייתא, ובלאו הכי בדרכנן אמרינן דספק חסרון

^{lāow acēā}
 ידיעה להחמיר. ועוד, שהוא יכול לבוא לתרי קולא דסתרי אהדדי. תשובה:
 אנדרוגינוס מצאנו בו ג' דיעות. הרמב"ם (פ"ב מהלכות אישות הכ"ד) פסק דהוי
 ספק זכר או נקבה. ודעת הר"י והרא"ש (אבה"ע סימן מד וסימן קעב) דהוי ודאי
 זכר, אלא שחולקים אם מוליד, [דהרמב"ם (פ"ו מהלכות יבום ה"ב) סובר דאינו
 מוליד, והטור (אבה"ע סימן קעב) ותוס' (ביבמות דף פג ע"א) נראה שסוברים דמוליד.
 והנודע ביהודה (תנינא אבה"ע סימן א בהגה"ה) פלפל בזה]. ודעת הראב"ד (פ"ב
 מהלכות שופר ה"ב) דהוא חצי זכר וחצי נקבה, והובא ב"יום תרועה' (ר"ה דף כט
 ע"א ד"ה טומטום), שהוא דעת הירושלמי. ובפרמ"ג (בפתיחה כוללת אות ח) ס"ל
 דמאן דאמר אנדרוגינוס בריה בפני עצמו, ולא הכריעו בו חכמים, אין הפירוש
 דהוי ספק זכר ספק נקבה כדסבירא ליה התוס' (יבמות דף פב), אלא דסבירא
 ליה דהוי לגמרי כבריה בפני עצמו, לא זכר ולא נקבה, ואפילו הכי הוי ודאי
^{āāō acēā}
 חייב במצוות, שגם הנשים חייבות דהא בר ישראל הוא.

לפי האמור - כותב המהר"ם שיק - אפילו ודאי אנדרוגינוס, נוכל לצרף
 למנין, דאיכא ספק ספיקא: אולי הוא זכר כדעת ר"י והרא"ש, ואם תמצי
 לומר דאינו זכר לגמרי, דלמא הוא חצי זכר כדעת הראב"ד. ומה שכתבה
 תורה "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב), שייך אפילו במקצת, הא
 לכו"ע צד הזכרות מחוייב במצוות כבר ישראל. ואמרינן בחולין (דף עט ע"ב)
 ד"שה" - אפילו מקצת שָה, והש"ך (יור"ד סימן טו ס"ק יז) כתב דאפילו בשאר
 דברים אמרינן "מקצת". ובלאו הכי הרי אמרינן בשו"ע (או"ח סימן נה ס"ה) דאם
 הגיע לשנים לא בעינן לדקדק בשערות, וכתב המג"א (שם) דהטעם הוא, משום
 דתפלה היא מדרבנן, ופרשו הפרמ"ג וה"לבושי שרד" דהטעם הוא משום דהא
 דבעינן עשרה הוא רק מדרבנן, דהדרש של "ונקדשתי" הוא רק מדרבנן,
 ומבואר ביבמות (דף פא), דלמ"ד אנדרוגינוס הוא רק ספק מדרבנן אוכל
 בתרומה, משום דהוי ספיקא דרבנן, ואם כן הכי נמי לענין מנין היא אמרינן
 דמנין עשרה הוא רק מדרבנן.

צירוף
 אנדרוגינוס
 למנין

אלא שבסוף התשובה כתב: מכל אלו הטעמים נ"ל דבנדון דידן יכולים
 לצרפו למנין בשעת הדחק, אבל בודאי אנדרוגינוס עדיין אינו מוכרח
 אצלי, עכ"ל.

ושאלתי את מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, אם אפשר לפסוק
 כמהר"ם שיק בנגוד לדעת המשנ"ב (סימן נה סק"ג) הפוסק שאנדרוגינוס אינו
 מצטרף למנין? והשיב לי שגם המהר"ם שיק אמר דבריו רק בשעת הדחק,
 כשבלעדי האנדרוגינוס יתבטל המנין, ובכה"ג מותר לפסוק כמהר"ם שיק.

סוגיא ב'

- שו"ע או"ח רכב' יב' באר היטב שם אות ח'
- משנ"ב שם ס"ק יב' הלכות קטנות א' קיב'
- אוצר הידיעות ח"ב עמוד תצב'
- בשו"ע הובא שמברך כשרואה קברי ישראל. ובה"ט הובא מח' בין הרדב"ז וההל"ק אם מברך על קבר א' וכן הובא במשנ"ב. וע' את דברי ההל"ק בפנים שהביא ראה לשיטתו מגמ' שלנו.
- וע' באה"י קובץ מיתה קודם זמנו.

שו"ע, באר היטב, משנ"ב

באר הגויה קמ:

(ו) בהקמות העולם, אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן מהכמתו לכשר ודם: ח. ועל מלכי ישראל אומר, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מכוודו ליראיו, (יא) ועל מלכי אמות העולם אומר (יב) ברוך שנתן מכוודו לכשר ודם: ט. ימצוה להשתדל (יג) לראות מלכים, אפלו מלכי אמות העולם: י. ה'ראוה (יד) בתי ישראל בישובן, כגון בלשונם בית שני, אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מציב גבול אלמנה. ה'ראוה בהרבנות אומר, ברוך דין האמת: יא. (טו) ה'ראוה בתי עובדי כוכבים בישובן אומר בית גאים יסח ה'. בהרבנות אומר אל נקמות ה': יב. ה'ראוה (טז) קברי ישראל אומר, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וכו', ועל קברי עובדי כוכבים אומר בוששה אמכם וגו': יג. קל ברכות הראיה, אם חזר ונראה (יז) אותו דבר בתוך שלושים יום אינו חוזר ומברך:

מ שם נח. ג שם. ע רש"י שם. פ שם. א שם. ק המשנה דרש פירוש ה'ראוה והנבואה נט.

ה'לכות ברכות סימן רכד

באר היטב

אמר שנתן, שאין ברכות בנותן מתנה למקבל. ט: ז. העולם, ואם אינם חקמים אלא בקתם אין מברך עליהם. מגן אברהם: ט. מלכי ישראל. אפלו סומא אומר, ברכות דף נח: ז. מלכים, אם אינם הולכים שם עם העובדות כוכבים, עין ספר חסידים. השלטונים שאין עליהם על מלך לשנות דבריהם וכן והורג במשפט, מברך עליהם, ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב לברך בלא שם ומלכות, כנסת הגדולה בשם תרבי"ו ומגן אברהם. אם רואה פנים אחת המלך אל יבטל יותר מלמדו לראותו, אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר, ספר חסידים, מגן אברהם. ברמב"ם סוף פרק ג דאכל קמח, שמתיר לשמא בשמאה של דבריהם מפני כבוד מלכים או מפני כבוד הבריות כגון לנחם אבל, עין מגן אברהם: ז. בישובן. דוקא בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ ובספר אלה רבה פסק דוקא בבתי כנסיות, וכן בבית כותים מירי בהכי ברצות הרי"ף וכן קתב רש"י וכלל בו ובספר זקרון: ט. קברי ישראל. אפלו על קבר אחד יברך, תרבי"ו, אבל בהלכות קטנות חלק א סימן ריב חולק וקתב העל קבר אחד אינו מברך, עין שם. קתב בדרשות מהר"ש, כשהיה הולך על הקבר היה אומר יהי רצון שתהא מנותחתי של פלוני פה בכבוד, וכוונתו יעמוד לי עוד קתב, מה שחולשוני עשב או צידו ומישונו של מצבה, אינו אלא משום כבוד הפת להראות שהוא היה על קברו, וקתב ב"מ שפירש ירו על הקבר, עין שם: ט. אותו דבר. ודוקא כשראה אותו מלך, אבל אם ראה מלך אחד צריך לברך, דרבי"ו. והוא הדין אם ראה קברות אחד וכן כל ביאור קתו:

שערי תשובה

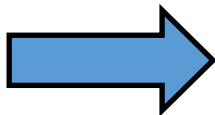
אף שלא ראה אותם עין בעין רק דרך חלון שהוכיחה מפיסך ביעתם יכול לברך כותב הראיה. ועין דברי עפנאל סימן רמב ובשבות יעקב חלק א סימן כתי לענין ברכת הלנה דרך חלון הקטום כוכביה, ויבאר בסימן (תקו) וכתב עין שם (כ) מלפי עין באר היטב. ועין בשבות יעקב חלק ב סימן לח ומה שכתב ב"ר אהרן סימן רכב ומה שכתב שם, ועין באלה רבה שכתב שצריך עין, ודב ששת לא היה מברך ברוך שנתן רק עין שאלת שלום כו', ובמהותיק קרה כתב דמיש משקעות שברך ממש, וגם כי נעלם מהאליה רבה הנראית בעין יעקב, פתח רב ששת וקאמר, ברוך, עין שם. וכתב ב"ר יוסף בשם מהר"א (מהר"א) וכתב בהשקפה כתב יד, ה'ראוה המלך כנס בספינה קטנה והיא מכסה וכל ראה המלך עצמו, ויודעם כבורו שהמלך שם, יכול לברך, וראיה כותב ששת דהו סגי נהור ואפלו הכי ברך, ונראה ודוקא בראיה זו על המלך הדין כן ביון שעקר הפרקה שחלק מכוודו, וכן משמע שם בענין דב ששת, אבל אין ללמד מה לשאר ברכות שמברך על הראיה ולא על הידיעה: (י) קברי כו'. עין באר היטב. ועין בכרכי יוסף בשם מרדכי הרב בעל תוס' לאברהם במנהגיהם כתב יד קתב, כשישים ירו על הקבר יאמר פסוק ונתן ה' תמיד כו', תשכב בשלום ותישן בשלום עד בא מנחם משמיים שלום, וכשישים ירו יזכו בססוק ונתן שיש בו ט"ו תבות כמגן קשרי הקי, ושמעתי שישם יד שמאלו נוקא ולא יד ימני, עד כאן לשונו: (יא) אותו דבר. עין באר היטב. ועין בהשקפה תרבי"ו חלק (ב) (א) סימן רצו, ועין ב"ר אליהו סימן לא שקתב מהר"ב המגן אברהם סעיף קטן ב משמע שיענה שלא לברך, ולענין דעתי יש לחלק, ועין בכרכי יוסף שכתב מהר"ב"ו והלכות קטנות וזקנו מהר"א אולאי נ"ל שעל קברות אחר יברך, וכן קתב הוא י"ל, ועין שם בכרכי יוסף בשם פר"ע תר"ץ שם בעל חלון ביתו ראה הקברים, מכל מקום כל שאל ה"ק שם שלושים יום וחולך עמה בבית הקברות עצמו יש לברך, והביא ראה מהר"ש"ו סימן (פס) (פס) ובגדוד הפסד למת"א גטני"ו חלק ע"ג, עין שם ואם חס ושלום נתחשו קבר חוף שלושים יום, קתב מהר"ש"ו בשם תרבי"ו לברך אם הוא ובספק לא יברך, ועין ברבי"ו חלק ג סימן תקס"ו ובכרכי יוסף קתב בהלכות קטנות סימן ריב פ"ג, וראה ע"כ שכתב דאפשר לא נהנה על תחילת דשא לא הניח זמנו וקרמ' ממילא כו', ותרבי"ו קתב, דעל קבר אחד נמי יברך, וקשה תבת אחים ליתמה, עד כאן לשונו, ונראה שהיה סובר שתרבי"ו קאמר על קבר אחד מתחלתו, לזה אמר דגם תרבי"ו לא קאמר אלא בנחותי אחר, ואחכס שרף שפיר דאב כולל הכל, אך חתמת שקתב דשא לא הניח זמנו, מזה נראה שצדו דאף בנחותי אין לברך:

משנה ברוכה

ישראל לא (בית יוסף). ויש שמפרישים פנות רש"י, דאפלו אם הם מיישבים עמה כמו בבית שני גם כן מברכין. והרי"ף פירש, בתי ישראל בישובן, הינו, בתי כנסיות שמתפללין בתוכן, וכן נהגו העולם שאין מברכין על שארי בתים, כי אם על בית הנכנסת כשרואה אותה בקפינה ובתקונה. וכתב באלה רבה דאין חלוק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ ואפלו כותבן הנה, ובכרכי יוסף מגדים מצדו, ד"ב כותבן הנה טוב לברך ברוך מציב גבול אלמנה בלא שם ומלכות: יא (טו) ה'ראוה בתי וכו'. לפירוש רש"י הנ"ל הינו בתי כותים *) שישבים בשלוחה וקשקש ועשר, ולהרי"ף הינו, בתי תפלה שלהם: יב (טז) קברי ישראל. ואם היה שם רק קבר אחד, יש אומרים שאין לומר ברכה זו כי נתקנה בלשון רבים: יג (יז) אותו דבר. ודוקא כשראה אותו מלך, אבל אם ראה מלך אחד צריך לברך ומגן אברהם בשם תרבי"ו, והוא הדין וכן היה דרש"י רכה כתב, דהמגן אברהם בעצמו כסעיף קטן

הלכות קטנות ח"א ס"ק ריב'

רי"ב) ה"ג צגנ' (שס נ"ח:) הרואה קברי ישראל אומר
צרוך אשר ילך אתכם צדין וזן אתכם צדין
וכלכל אתכם צדין ואסף אתכם צדין ועמיד להקימכם
צדין משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם והוא עמיד
להחיותכם ולהקים אתכם והוי המשפ (מנלפך) וכן
ע"כ אתה נולד: שאלת עוד על כמה קצרות לריך לצרך
והולכים על קברי הצדיקים אמאי אין מצרכין: תשובה
היה משמע דמיירי בקצרות שהם מזמן קדמון שאי
אפשר לעמוד על מספרם ואפשר היה לומר דצקברי
כותים שאומר בזה אתכם והוא הכתוב על האוכלוסא
דאין גוי פחות מס' רבוא (שס ע"ה) אלא שכבר נהוג. ואפשר
ללא נתקנה על יחיד דשנא לא הגיע זמנו והוי דומיא
דמרים מגדלא (חגיגה ד'). ואינו צדין. והרד"ז כתב
דעל קבר אי נמי מצרך. וקשה תיבת אתכם לנוכה.
אם ראה קצרות ונתוך שלשים ראה אחרות מצרך
(שס ס"ק ט'). וזיד אליהו ס"י ל"ה):
ואם ראה קבר אצו אחר לי יום חוזר ומצרך דיין האנת
דומיא דבתי ישראל כחצבן (ע"י מ"ב ס"י קע"ח):

אוצר הידיעות ח"ב עמו' תצב'

מלאך המות

כשמגיע זמנו של אדם למות, הקב"ה מצווה על מלאך מות ליטול הנשמה, כן מבואר בתוס' רי"ד (חגיגה ד, ה), וזה שמצינו בחגיגה (ד, ה) "ויש נספה בלא משפט, אמר מי איכא דאזיל בלא זמניה, אין כי הא דרב ביבי בר אבבי הוה שכיח גביה מלאך המות, אמר ליה לשלוחיה, זיל אייתי לי מרים מגדלא שיער נשיא, אזל אייתי ליה מרים מגדלא דרדקי, אמר ליה אנא מרים מגדלא שיער נשיא אמרי לך, אמר ליה אי הכי אהדרה, אמר ליה הואיל ואייתיתיה ליהוי למנינא". וצ"ע איך מתה ע"י טעות, ביאר הרקאנטי (ל"ה שמי') שלפעמים ממשכנים אותה קודם, כי ההיא דמרים מגדלא שער נשיא, ויש נספה בלא משפט, ודינא דקושטא הוה, שבתחילה לא נגמר דינה, ואחר לקיחה פשפשו במעשיה ומצאו עוון כדי לחייבה, ולעבוט עבוטה.

ברבנו בחיי (משפטים כא, יג) כתב "ויש נספה בלא משפט כלומר בלא משפט מאותו עון אלא מחמת עון אחר שנתחייב בו כבר". וצ"ע למה נקרא בלא משפט, הרי מה נ"מ מאיזה

עוון, הא עכ"פ חייב מיתה.

ומכיון שהיה חמת המלך עליו, על שעצר המטר בדברו, עד שאמר לו בשביל זה האתה זה עוכר ישראל, והנביא השיבו לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה' ותלכו אחרי הבעלים, בודאי היה חייו בסכנה גדולה, עד שיכריח כי האמת אתו". הרי מבואר שאדם בעל בחירה יכול להרוג גם אם לא נגזר.

וראה גם מש"כ החפץ חיים בספר שם עולם (חלק א - פרק ג) "וכן כל ענייני צער שמזדמן לאדם, שאחד מחרפו ומגדפו, הוא הכל מן השמים על עונותיו, אלא שמגלגלין חוב על ידי חייב, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק והשבות אל לבבך, שעונותיך הם המחרפין אותך. וכן אם אחד הכה אותו אפילו במזיד, הוא גם כן השגחה מלמעלה, אלא שמגלגלין וכנ"ל, וראיה ממה שאמר הכתוב וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו וגו' שבתו יתן ורפא ירפא ואמרו חז"ל מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות דלא לימא רחמנא מחי ואיהו מסי, והרי הכתוב מדבר שאחד הכה את רעהו במזיד על ידי מריבה אלא על כרחך דגם זה בידי שמים". ומבואר שהכל בא בידי שמים בכל אופן.

מודיעים לצדיקים זמן פטירתם

במדרש (במד"ר פי"ט, יז) הובא מלמד שמודיעין לצדיקים יום מיתתן כדי שיורישו כתרים לבניהם. באור החיים (וילך לא, א) הביא שארבעים יום קודם הפטירה נשמת האדם הולכת ממנו כאמרו ונסו הצללים, ומבקרת מקום חנייתה בעולם העליון, והצדיקים יכירו בדבר. ורבי חיים ויטאל (בספר עץ הדעת טוב פרשת תולדות עה"פ ויאמר אליו בני) כתב כי הצדיקים יודעים זמן פטירתם, ומה שנתעלם מהם אינו אלא פרטות היום עצמו. ויש להטעימו שזהו שאמר יצחק אבינו "לא ידעתי יום מותי". ובזה יתיישב הרי אמרו בשבת (ל, א) גזירה היא

וברבנו חננאל (חגיגה ה, א) כתב "יש נספה בלא משפט כגון אדם שהרג חברו". והיינו שלא נגזר עליו למות, לולי שחבירו הרגו. אך ברמב"ן (בראשית טו, יד) כתב "ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה, לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש". הרי שגם בנהרג נחתם דינו.

וראה בוזה"ק (חלק א דף קפה, ב) "ובגין כך אמר למען הציל אותו מידם, בגין דהכא אתר דנחשים ועקרבים, אי איהו צדיקא קב"ה ירחיש ליה ניסא, ולזמנין דוכו דאבהן מסייעין ליה לבר נש וישתויב מנייהו, אבל כיון דיתמסר בידא דשנאו, ועירין אינון דיכלין לאשתזבא, ובגין כך אמר למען הציל אותו מידם, מידם דייקא". מבואר בוזה"ק שע"י בעלי חיים שהם לא מזיקין אם יש עליו צלם אלוקים, מהם לא חשש ראובן, אבל ע"י בחירה של אנשים גרע יותר, ויוכל להיות שימיתו אותו. ולכאורה הדברים מתאימים עם דברי רבנו חננאל.

וכן מבואר באור החיים (בראשית פרק לו פסוק כא) "ויצילהו מידם, פירוש לפי שהאדם בעל בחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה, מה שאין כן חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים, והוא אומר ויצילהו מידם פירוש מיד הבחירי".

וראה בביאור הלכה (סימן ריח ד"ה כגון) שכתב "ואולי אפשר עוד לומר דדעת כפתור ופרח הוא דהנס שהיה בהר הכרמל היה ג"כ תועלת להציל אליהו מן המיתה, דאף שצוה הש"י ואמר לו לך הראה אל אחאב, מ"מ אחאב היה בעל בחירה בענין חי אליהו, וכענין שמצינו גבי אוריהו מקרית יערים שהיה נביא, והמיתו יהויקים על דבר נבואתו, כדכתיב בירמיה כ"ו,

דף ה-ה:

סוגיא א' בענין נתינת צדקה בפרהסיא

סוגיא ב' בענין שיחה בין איש לאשתו

סוגיא א'

- רמ"א יו"ד רמט' יג'
- אהבת חסד ח"ב ס"ס כג'
- שבט הלוי ח"ה קלד' ה'
- שבט הלוי ח"ט רה'
- אגר"מ יו"ד ג' צה'
- ברמ"א הובא שלא יתפאר
- בנתינת צדקה ויש עונש לעשות כן. אכן הביא שאם מקדיש דבר ראוי לכתוב שמו עליו. וע' בח"ח שתמה עליו. ובשבט הלוי (ח"ה) הסביר את דינו השני של רמ"א.
- בשבט הלוי (ח"ט) הביא אם יכול לבנות ביה"מ חדש ולאבד שמות הנודבים הראשונים.
- באגר"מ חוקר אם יש איסור לגלות לאחרים נדבת גביר.

רמ"א

- ח פחות מזה שיודע הנותן למי נותן ולא ידע העני ממי לוקח כגון גדולי החכמים שהיו הולכים בסתר ומשליכים המעות בפתחי העניים וכזה ראוי לעשות ומעלה טובה היא אם אין הממונים על הצדקה נוהגים כשורה:
- ט פחות מזה שיודע העני ממי נוטל ולא ידע הנותן למי נותן כגון החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהם ומשליכים אותם לאחוריהם וכאים העניים ונוטלים כדי שלא יהיה להם בושח:
- י פחות מזה שיתן לעני בידו קודם שישאל:
- יא פחות מזה שיתן לו כראוי אחר שישאל:
- יב פחות מזה שיתן לו פחות מהראוי בסבר פנים יפות:
- יג פחות מזה שיתן לו בעצב: הגה ועל כל פנים לא יתפאר האדם בצדקה שנותן ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר אלא אפילו מענישין אותו עליה ומכל מקום ב] מי שמקדיש דבר לצדקה מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזכרון וראוי לעשות כן:
- יד טוב ליתן פרומה לעני קודם כל (ד) תפלה שנאמר [תהלים יז, טו] אני בצדק אחזה בניך:
- טו גבאי צדקה שיש בידם מעות צדקה ושיאו בהם בתולות (ה) עניות שאין צדקה גדולה מוון:
- טז יש מי שאומר שמצות בית הכנסת עדיפא ממצות צדקה ומצות צדקה לנערים ללמוד תורה או לחולים עניים עדיף ממצות בית הכנסת: הגה מה שנהגין לפסוק לך עבד (ו) ממס בשעת ג] הזכרת נשמות מנהג ומיקין הוא ב ומהני לנשמותיהם:
- זיעשו זאת, ואף אין כוונתו לשם שמים כדי שילמדו ממנו. מכל מקום יכול לכופ את הצדור לכתוב שמו ואין מעכזין, דנוכל לומר דמתוך שלא לשמה בא לשמה, ולפתוח לו דלת לעושה מצוה, כמו הלומד על מנת שיקרא רבי, וכתבו התוספות [מעניין ג, א ד"ה וכן] דזהו מקרי שלא לשמה, והוא הדין כאן כנ"ל: ג] הזכרת נשמות שנותנים צדקה וכו'. וכן כתב באו"מ סימן תרכ"א בסופו, ובצ"י [שם] סימן (רפ"ז) [רפד] [עמוד קפ"ה כחז עוד נשגלי הלקט אמר], ע"ש שכתב באריכות:

אהבת חסד

אך זה צריך לזהר, שלא יעשה הצדקה וחסד כדי להתפאר אחר כך בזה נגד אחרים, כי בזה מקלקל המצוה לגמרי. [הנהגה. עין ביוזרה דעה סימן רמט סעיף י"ג בהנהגה, שכתב שם, דלא יתפאר אדם בצדקה שנותן; ואם מתפאר, לא די שאינו מקבל שכר וכו', ועין בהגדר"א שם, שציון על זה מהא דבבא בתרא (דף י ב): גענה רבן גמליאל ואמר (משלי יד, לד): 'צדקה תרומם גוי וגו''. כל צדקה וחסד שעושים וכו', שאין עושים אלא להתיהר בהן וכו' [הינו להתפאר]. ואף דבגמרא שם מירי, שעשה לבתחלה על מנת להתיהר סבירא להו להפוסקים, דחד דינא להו. ולעניות דעתי לא ידעתי מנין להו, דלא מצינו שאדם אויב צדקותיו שעשה, כי אם בתוהה על הראשונות. ואף דיש לו עתה חטא, במה שמתנאה ומתפאר, הלא מפל מקום אינו תוהה על עצם המצוה שעשה מתחלה. עד פאן הג"ה]. אלא יתבונן האדם תמיד, שכל מה שיש לו, הכל הוא משל הקדוש ברוך הוא, וכמה דכתיב (דברי הימים א כט, יד):

'כי ממך הכל ומיך נתנו לך'.

שבט הלוי ח"ה

ה

סי"ג ברמ"א. ומ"מ מי שמקדיש דבר נלדקה מיתר נכתוב שמו עליו שיכח לו לזכרון, ורחיי לעשות כן כזר כחצתי במק"א שמכל הראיות שהצ"ח הרשצ"ח צתשובה ח"א ס"ה הקפ"ח שהיה מקור לדיון זה לא משמע רק שראוי לכתוב נדיבת לבו לזכרון וקמ"ל צזה שאין זה בכלל התפארות צמלות לדקה ואע"פ שדרך הלניעות צלדקה הוא המוצח, חבל לכתוב על הדבר המוקדש ממש לא הוזכר צחז"ל חל"ה דרצינו הרשצ"ח הבין כן מדעתי הגדולה, ומ"מ עני"ד שלא לכתוב על חרון הקדש צאופן צילע הרצב שמו של הנודצ דיראה מזה כחינו שמו של הנודצ הוא חלק מכלי קדש זה, וגם יראה דמשי"כ רמ"ח ורחוי לעשות כן היינו לענין עלט לעשות זכרון כגון לכתוב צפנקס הקבלה, או צמקום אחר חבל אין זה אומר דרחוי לעשות כן דוקא על דבר המיקדש, וא"ה עושים כן יהי עכ"פ צלניעות כנ"ל, ומה שכוחצ"כ כולס על המעיל של ס"ת הוא לתרי עעמי חדא להזכיר עושי מצוה, יחדא שיכ"י ידועה שייכות ס"ת לצענוס חלי דיק"ה, וצפרע נשוטת ההו"ה צסוכדרין דאין רחוי להקדיש ס"ת לגמרי שלא להפקיע ממנו מלות כתבו לכם ואכמ"ל צזה.

שבט הלוי ח"ט

שבט

יו"ד סימן רה

הלוי

קפו

יום, וכיון דנותנים ע"ד הגבאים והם רואים לורך גדול יותר ליתן לחולה אחר או דבר קרוב לזה הרשות צידם כמבואר בפוסקים יו"ד סי' רנ"ו וברמב"ם פיה"מ שקלים ובשאר פוסקים, ועיין בס' עה"ש סי' רנ"ג שכ' לנכון דקמס נתן - נתן באומדנא דאם ישאר ולא צריך לתנו לצדקה אחרת ומותר עני לעני הוא מלד הגבאי שנתן סתם, וע"כ ברשותו לשנות, ולפי מציאות היום אפילו לכתחלה כנ"ל לעני"ד, ובענין להחזירו להנותנים, בודאי להחזירו סתם בלי לפקח שיבא הכסף לצדקה כיו"צ אינו הגון ע"פ הלכה הנ"ל דשייך לעני, אבל אם הנותנים יש להם לורך מזהו כיו"צ והגבאי מחזיר להם כדי שהם יקימו גם צמותר צדקה כעין שחשבו מעיקרא, אינו רואה שום פגם בזה.

ובל"ה הנ"ל אם הנותנים נתנו צידעם למי גובים, והגבאי פירש להם למי הוא גובה או דין משגתינו הנ"ל והלכה שבסי' רנ"ג פשוט, אבל אינו פשוט כ"כ אם הנותנים נדבו למזהו כעין זאת ולא חשבו כלל על העני הזה, וכן הגבאי כיו"צ אמר סתם הכנסת כלה וכיו"צ ונתן לאחת ונשאר בזה יש נדון במק"א אכ"מ, כי איש טרוד אנכי. [ע"ע

ח"ח סי' ר"ב]

והרני דושי"ת, מצפה לרחמי ה'.

סימן רה

ב"ה, יום א' בהעלותך תשנ"ד

כבוד ידידינו הדגול שוע ונדיב המו"מ בתו"י ר' שלמה יהודה בראך שליט"א

אחדשה"מ באהבה,

יקרתו קבלתי, הנה מע"כ שאל אותי בשם הנהלת מוסדות דאטמאר פה עיה"ק שדעתם לעשות שינוים רחבים ע"י ציית בניינים חדשים לת"ת וכו' ועי"ו ממילא פקע תפקיד הצנין הישן, או ע"י הריסה, או ע"י מכירה, או ע"י שימחפך לצנין מגורים, והיות כי היו צנין ת"ת זכותם לנדבנים אשר תרמו להשלמת הצנין וקנו לעצמם זכות הבית המדרש שיהי נקרא על שםם, כאשר בולט מתוך החוזה אשר נעשה עם הנהלת המוסדות אז, וכאשר נקבע בטבלא של שיש צניה"מ גופא, וצתוך החוזה כתוב לאמר שזכות זה נקנה להם לעולם ועד, וא"כ מה נעשה עכשיו שאי אפשר להעביר זכותם אלה למשכן החדש אשר בודאי יבנה ע"י נדיבים חדשים אשר לא יסכימו שיבא זר בתוכם לקפח זכותם אשר עכשיו מרימים מכספם לביה"מ וכדומה ציית הגדול והחדש, ועוד הניע כבוד מעלתו ספיקות כאלה ויבאו על פתרונום בתשובתי הקצרה אי"ה.

ובתשובת דבר אומר, הנה זה פשוט מאד לדון שלפנינו הוא מנדון של צדקה שאין לצבור רשות לשנותו דאע"פ שלפעמים יש זכות לצבור לשנות אפילו לדבר רשות כמבואר בש"ס ערכין ו' ע"ב ובשו"ע יו"ד סי' רנ"ט ס"ג, מכ"מ אם לא נשתקע שם הצעלים אסור בכלל לשנותו ומבואר בירושלמי פ"ג דמגילה ה"ב ומובא ברמ"א ציו"ד שם דאם שם הצעלים כתוב על הדבר שאסור לשנותו, וטבלא של שיש שהזכיר כב' עדיף מזה כיון שמפורש עליה שזכות הנדיב לעולם ועד.

ומכ"מ יראה דאע"ג דכתוב על הטבלא דזכות של ציה"מ הוא שלו לעולם ועד מכ"מ פשיטא דהיינו כל זמן שהצנין עומד והציה"מ משמש תפקידו, אבל נפל או נמכר בדרך היתר לורך אחר מחמת לתך המקום שנעשה צר מהכיל הו"ל כהאי דנדרים מ"ו ע"א ושם מ"ז ע"א דאם אמר קונס לבית זה שאני נכנס דאינו אסור רק כ"ו שהוא קיים אפילו אמר קונס לבית זה, ואע"ג דשם מכ"מ אסור אם מכרו, הכא לא שייך זה דהנדון הוא קיום ציה"מ ועם הריסתו או מכירתו הרי אין ציה"מ קיים עוד. **ובר** מן דין הלא כבר ידוע מש"כ בתשובת מהר"א מזרחי סי' מ"ג דכל עניני נדרי צדקה אזלין בתר אומדנא והציאו הש"ך יו"ד סי' רנ"א ס"ק ט' ומשנה ג"כ הש"ך דיני נדרים וצדקה, ואומדנא דמוכח הוא מלד ההנהלה שלא נתנו זכות זה בלשון לעולם רק על המקום הזה כ"ו שהוא קיים, ולענין זה נקרא זה לעולם, וגם הנודר בודאי דעתו הי' כן.

ומכ"מ אעפ"י שאי אפשר לקיים זכות הנ"ל צנין זה שאינו קיים עוד, ומכ"מ מי יכול להכחיש שזכותו שלקח על עצמו וממונו להקים מקום תורה ותפלה זה קיים בצמת לעולם ועד ואם בעולם הזה נהרס או נשתנה הצנין אבל זכות הנודר שגרס ליצירה הנ"ל קיימת בשמים לעולם ועד, וע"כ מן הדין והישור להעביר הזכרת זכותו מצנין הישן לצנין החדש באופן שלא יפריע לצניית מקום הקודש השני ע"י נודרים חדשים שרואים זכותם ולקבוע במקום הניכר עכ"פ שזה הנודר הראשון הי' הראשון והגורם לבית קדוש זה, ונתגלגל הזכות שלו לצניית בית חדש בהרחבה ע"י נודרים חדשים, ששמותם וזכותם יקבע כמובן על המקום שירכשו להם בנדבת לבם.

ובשאר הנדבנים שלא עשו תנאי מפורש על לעולם ועד להזכיר אותם עכ"פ במקום החדש כי מפרסמים עושי מזהו כמבואר ברמ"א יו"ד סי' רמ"ט סי"ג מתשובת הרשב"א סי' תקפ"ב, וכציאור הש"ך בנקודת הכסף שם.

והרני דו"ש וטובו ומברכו בכפ"ם.

מצפה לרחמי ה'.

אגרות משה

משה

יורה דעה

אגרות

של

דבברכות אמרינן אורח טוב אומר כמה טרחות טרח בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני שהוא בין בנ"א מהוגנין ובערכין הוא בין בנ"א שאינם מהוגנים, וגם שם איכא תרי לישני ברש"י דל"ק הוא שמא האינשי יחשבוהו מזה שהוא עשיר ואולי ואנשי ליה לממוניה וכן פ"י הרגמ"ה שמשמע שלפני אינשי שלא חשידי שיהיו אנסין או שהוא עשיר מפורסם ליכא איסור זה דאף שע"ז יבואו אורחים ועניים ליכא איסור משום דאם יכול ליתן טוב הוא שיתן אף אם לא היה גותן בלא זה ואם אינו יכול ליתן הרי אין לו להתבייש מלומר שאינו יכול ליתן, אך אף ללישנא בתרא דרש"י שם שכן פ"י בב"מ דהאנסין ליה הוא שיבואו אורחין הרבה להתאכסן אצלו עד שמכלין ממונו, וכוונתו משום שיתבייש שלא להאכילן ויהיה אנוס מצד הבושה להאכילן אף כשכבר אינו יכול, פשוט שלא שייך זה אלא באכילה וכדומה ובאדם שאינו עשיר, וג"כ הוא דוקא בפני ב"א שאינם מהוגנים שיש לחוש שיבואו פתאום ביחוד לביתו באופן שיתבייש ולא לפני מהוגנים שלא יכנסו פתאום לביתו לבד אלא באופן שלא יתבייש אם לא יזמין אותן בעצמו, כי לנתינת מעות בסך גדול יותר מהדרך הנאותים לסתם עניים ליכא שום בושה לומר שאינו יכול ליתן, ואין לחוש לסתם אדם שמא לא יוכל לומר שאין לו מפני הברכה, וראיה דהא איתא ברמב"ם פרק ז' ממת"ע הי"א ובש"ע יו"ד סימן רמ"ח סעי' ז' באדם שוע המיצר לעצמו ונותן לגבאי כדי שלא יתבייש אסור לתובעו ולגבות ממנו צדקה והוא מהקרא ופקדתי על כל לוחציו דדריש ר' יצחק בר' שמואל מטמיה דרב בב"ב דף ח' ע"ב דאפילו על גבאי צדקה וסובר הרמב"ם וכו"ע דהוא לא רק על שאין ממשכנין אלא גם על עצם התביעה לצדקה ממנו אם יהיה אנוס מצד הברכה, ומ"מ רישאין וגם חייבין הגבאין לתבוע מכל סתם אינשי ואין חוששין לשימא יהיה אנוס מצד הברכה ליתן אף שאין לו, אלא מוכרחין לומר דאין חוששין לזה משום דרובא דאינשי לא מתביישין מלומר כשמבקשין גבאי צדקה שיתן לקופה של צדקה שהוא סך שיותר גדול מהדרך הנאותים לסתם עניים שאין להם, הלכך רק למי שידוע להגבאים שיתבייש לומר שאין לו אסור להם לבקש ממנו ולא לסתם אדם, וממילא מהאי טעמא אפילו באדם שלא ידוע לעשיר כשנתן לאחד צדקה עבור מוסד תורה רשאי להגיד גם לאחרים כי אם לא יוכל ליתן יש לתלות בסתם אינשי שלא יתבייש כלומר שאינו יכול, אם לא אמר לו שלא יגיד מיכאן שטבעו להתבייש.

ובאדם שידוע לעשיר אף שידוע שיתבייש שלא ליתן כגון שיאמר זה לאדם גדול מפורסם שהוא מנהל ישיבה וגבאי צדקה כיון שהוא עשיר הרי לא מבעיא אם כבר לא נתן מעשר כמה שהרויח לצדקה צריך להגיד גם לאחרים דהרי רישאין לכפותו ואף לר"ת שם בתוס'

תשב"ר אף שגדולה מאד והיא הבל שאין בהו חטא עדיף הלמוד של ת"ח גדולים שהוא להוראה דהוא האחד מאלף שאוהבו הקב"ה יותר מכל ובלעדי זה משתכח תורה מישראל אף שיהיו האלפים המרובים בעולם שלא הגיעו למדרגה זו, אבל כשיש בעלמא גדולי הוראה איכא מעלה לתשב"ר שהבל שלהם אין בו חטא. וממילא נוגע גם לצדקה דאם הוא באופן שא"א לבעלי הוראה להתפרנס ויצטרכו לבטל זמנם במצב שלא יוכלו להתגדל בתורה עדיף הצדקה לבעלי הוראה ולאילו שתורתם אומנתם להתגדל להיות מהיחידים שיוצאין מאלפים ואם לא הגיע למצב כזה שאף בלא נתינתו לא יצטרכו לבטל זמנם או למוד תשב"ר שהוא הבל שאין בו חטא עדיף.

משה פיינשטיין

ידידו,

סימן צה

אם מותר לגלות לאחרים שפלוגי נתן לו צדקה

בע"ה

עש"ק ט"ו אלול תשל"ו

מע"כ ידידי הרה"ג מוהר"ר זרח שפירא שליט"א.

הנה בדבר אחד שהבטיח לכתר"ה ליתן לו סך הגון לצדקה עבור מוסד התורה ואמר כבר לכתר"ה שיבא למשרד (אפיס) יליו וישלם לו נדרו, וכשבא כתר"ה לשם אמר לו המזכיר (סעקראטאר) שלו שיעצו שלא לשלם מה שנדר אלא אם כן יגיד לו מי הגיד לו את שם האישי הזה שיבא אליו לבקש ממנו שיתן עבור המוסד, הנה פשוט מאחר שודאי כוונתו כדי שיקנוס את האישי שהגיד שודאי הוא גם כן מקבץ לאיזה מוסד התורה ומוסד החסד או באופן אחר, שלכן אסור לכתר"ה להגיד לו, אבל גם כן פשוט שהנדיב שהבטיח לו מחוייב לשלם לו נדרו מאחר שלא התנה שום תנאי בשיעה שנדב, ואם לא ישלם עובר בלאו דלא יחל דברו ובלאו דבל תאחר תיכף דכקיימי עניים הוא ועל עשה דמוצא שפתיך תשמור, והמזכיר שמייעץ לו שלא ישלם הוא עובר על לפני עור.

ואגב אכתוב בעצם הדבר אם יש איזה חשש איסור או עולה לאחד שידוע מנדיבי לב ובעלי חסד להגיד זה לעניים אחרים ולמתעסקים לצדקה באיזה מוסד התורה ומוסד החסד שהוא מהקרא מברך רעהו בקול גדיל בבוקר השכם קללה תחשב לו כדא"ר דימי בערכין דף ט"ז ע"א, הוא שייך רק כשאומר זה לאנשים ריקים כדאיתא בש"ט"מ שם בשם התוס' והוא בתוס' ב"מ דף כ"ג ע"ב ד"ה באושפיזא שכתבו לתרץ הא

ד"ה אכפי' דאין כופין אלא בדברים מטעם שמתן שכרה בצדה אין כופין ממש בב"ד במלקות, נמי יודה דבכפיה כזו דיתן בשביל הבושה ובשביל בקשת האדם גדול רשאין, אלא אף כשכבר נתן לצדקה כל מעשר שלו נמי מסתבר שעד חומש רשאי גם אדם גדול לבקש ממנו וליכא בזה משום ^{אָאָוּ אָעֵיאַ} ופקדתי על כל לוחציו מאחר שמצוה מן המובחר הוא ליתן עד חומש כדאיתא בריש סימן רמ"ט, וגם אם כבר נתן חומש לצדקה לא יתבייש מלומר זה אף לאדם היותר גדול ולא יתבע ממנו שוב.

וכיון שודאי עדיין לא נתן מעשר דרוב האינשי עושין החשבון בסוף השנה, ובכלל לא מצוי כל כך עשירים דיתנו מעשר וכ"ש שאין לחוש שמא כבר נתן החומש איכא עוד מצוה להגיד גם לאחרים, שלכן אין להעשיר להקפיד כלל על מי שהגיד לאחרים איך שהוא איש נדיב ואדרבה יש לו להכיר טיבה לו על שגרם שיתן יותר לצדקה, והמזכיר על עצתו להעשיר שיקפיד ע"ז ויקנוס למי שהגיד הוא מסית לעבור על מצות צדקה ומונע ברכה ממנו שהוא איסור כפול דלפני עור על שמונעו ממצוה ועל שמיעצו עצה רעה, וטוב להסביר למזכיר גם זה אף שלדינא דכאן אינו נוגע זה. והנני ידידו, משה פיינשטיין

סוגיא ב'

- חכמת אדם הל' אישות כלל קכח'
- ע' בחכמת אדם ובדרכי חכמה במה שמגדירים את דין הגמ' שלנו בענין שיחה בין איש ואשתו.
- דרכי חכמה (שם) אות ב'
- אבני המקום בשם היעב"ץ (עמו')
- וע"ע מה שהובא בשם היעב"ץ באבני המקום.
- (חסד')

חכמת אדם

כלל קכח

דין שלא להרבות בתשמיש וכיצד יתנהגו בשעת תשמיש (סי' כ"ה ונא"ס סי' ר"מ):
(א) (א) ראוי לאדם להרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה מהורה ובדעה נכונה כדי להנצל מלהכשל בדבר ערוה ויזהר מהיחוד ולהתרחק מהשחוק ומהשכרות ומדברי שחוק והיתול וכל שכן דברי חשק שכולן הם הגורמים הגדולים לערוה ולא ישב בלא אשה שמנהג זה גורם לטהרה גדולה (ב) והשמירה המעולה לכל זה הוא שיפנה עצמו ומחשבתו לתורה וירחיב דעתו בחכמה שאין מחשבת עריות אלא בלב פנוי מחכמה:

(ב) (א) לא יקל ראשו עם אשתו ולא ינבל פיו בדברי הבאי אפילו בינו לכינה הרי הכתוב אומר ומגיד לאדם מה שיחו ואמרו רז"ל אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליו את הדין ואל

אָאָאָ אָעֵיאָ

דרכי חכמה

עול בשר ודם וכו', וכל שאינו נותן דברי תורה על לבו נותנין לו הרהורי חרב הרהורי רעב וכו' שכך כתוב במשנה תורה על ידי משה רבינו, והיו כך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם תחת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ד' כך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל.

סעיף ב'

מגיד לאדם מה שיחו

(א) לא יקל ראשו עם אשתו וכו' - הוא בגמ' חגיגה ה' ע"ב מגיד לאדם מה שיחו אמר רב אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה, איני והא רב כהנא הוה גני תותי פורייה דרב ושמעיה דסח וצחק ועשה צרכיו, אמר דמי פומיה דרב כמאן דלא טעים ליה תבשילא, אמר ליה כהנא פוק לאו אורח ארעא, לא קשיא כאן דצריך לרצויה הא דלא צריך לרצויה. ופירש רש"י, שיחה יתירה, דברי שחוק שלפני התשמיש. כדלא טעם תבשילא, שרעב לאכול כלומר מתאוה לתשמיש.

ובגמ' נדרים כ' ע"ב אמר רבי יוחנן בן דהבאי ד' דברים סחו לי מלאכי השרת וכו' חרשים מפני מה הויין מפני שמספרים בשעת תשמיש וכו' ורמינהו שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר אמרה להן אינו מספר עמי וכו' אלא בחצות הלילה וכשהוא מספר וכו' נאלמא מספר היה בשעת תשמיש,

כלל קכח

סעיף א'

להתרחק מדברי שחוק והיתול

(א) ראוי לאדם וכו' - הוא מרמב"ם סוף הלכות איסורי ביאה. איתא בשו"ע או"ח סי' ש"ז סעיף ט"ז, מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק כגון ספר עמנואל וכן ספרי מלחמות אסור לקרות בהם בשבת ואף בחול אסור משום מושב לצים ועובר משום אל תפנו אל האלילים לא תפנו אל מדעתכם [אל אשר אתם עושים מדעתכם, מ"ב] ובדברי חשק איכא תו משום מגרה יצר הרע ומי שחיברן ומי שהעתיקן וא"צ לומר המדפיסן מחטיאים את הרבים עכ"ל.

השמירה המעולה הוא שיפנה עצמו ומחשבתו לתורה (ב) והשמירה המעולה לכל זה הוא שיפנה וכו' - ובביאור הגר"א סי' כ"ה ס"ק ח' הביא מאבות דרבי נתן פרק ט"ז, רבי שמעון בן אלעזר אומר אמשול לך משל למה הדבר דומה, יצר הרע דומה לברזל שהטילהו בתוך האור כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו אף יצר הרע אין לו תקנה אלא בדברי תורה שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם וכו'.

וברפ"כ רבי חנניה סגן הכהנים אומר כל הנותן דברי תורה על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים הרהורי

יספר עמה בשעת תשמיש ולא קודם לכן כדי שלא יתן דעתו באשה אחרת (ב) אבל בעניני תשמיש

דרכי חכמה

תחלה בדברים שמושכין את לבה ומיישכין דעתה ומשמחין אותה כדי שתקשר דעתה בדעתך וכוונתה בכוונתך, תאמר לה דברים קצתם מכניסין אותה בדברי חשק ואהבה ורצון, וקצתם מושכין אותה ליראת שמים וחסידות וצניעות, ומספר עמה בדברי נשים חסידות וצנועות, האיך יצאו מהם בנים הגונים וכשרים ראויים לכתר עליון בעלי תורה ויראה והוראה, כמעשה קמחית שזכתה לז' בנים שכולם שמשו בכהונה גדולה, ושאלוה חכמינו ז"ל במה זכתה, ואמרה להם אפילו קורות ביתי לא ראו שער ראשי מימי, וכל זה הפליגה לשאר צניעותה וחסידותה ויושר מעשיה עכ"ל.

והנה מש"כ הרמב"ן שיספר בשבח נשים הצנועות, כמו קמחית שלא ראו קורות ביתה וכו', לכאורה דברים אלו הם דברי תורה, ואם אין ידיו נקיות איך ידבר בזה, ואפילו ידיו נקיות יש לדון משום לכו רואה את הערוה, עיין שערי תשובה או"ח סי' ע"ד ס"ק א'. ואולי איירי קודם ההכנה למעשה או כיון שאינו מכוין לד"ת שרי. ובאשל אברהם [מאב"ד בוטשאטש] או"ח סי' ר"מ כתב שיכולים לומר דברי שבח והודאה, כמו מודה אני שא"צ ידים נקיות.

וכ"ז זה הוא דוקא בדבור, אבל בהרהור ליכא שום איסור, דדוקא במקומות המטונפים אסור להרהר בדבר שבקדושה, אבל היכא דהאיסור משום ערוה, דבור אסור הרהור מותר, וכ"כ בכאור הלכה סי' ע"ג מספר עבודת היום, דמותר להרהר בדברים שבקדושה בשעת תשמיש, שהרהור אינו כדיבור.

ובקיצור שו"ע סי' ק"ג סעיף ב' מבואר דאיכא מעלה להרהר בדברי תורה בשעת תשמיש, שכתב וזה לשונו, בשעת הזיווג יש לו להרהר בדברי תורה ובשאר דבר שבקדושה, ואע"פ שאסור לקרות בפיו, הרהור מותר ומצוה, כי הרהור אינו כדבור לענין זה. וכ"כ החוות דעת בצוואתו, ובשעת זיווג תחשבו בדברי תורה כי זה מועיל הרבה שיהיו הבנים היוצאים מכם יראי ד' ולומדי תורה וכו' עכ"ל.

*וי"ע במש"כ בספר חסידים סי' שס"ב וזה לשונו, ואותו חסיד לא היה מנשק את בניו אלא כשהיה שמח לדבר מצוה ולכו שמח באהבת הקב"ה

ר"ן] לא קשיא הא במילי דתשמיש [שרי כדי לרצותה, ר"ן] הא במילי אחרנייתא.

והראב"ד בבעלי הנפש שער הקדושה, הביאו הבית יוסף בסי' ר"מ, כתב דטעם האיסור הוא כדי שלא יהיה דעתו באשה אחרת כשהוא משמש, והיינו כדיבורים שאינם מעניני תשמיש [ואפילו בזה שרי בהיה לו כעס עמה וצריך לפייסה, כמש"כ המ"ב בס"ק ל"ז, אבל בסתמא יוכל לרצותה בעניני תשמיש לחוד, כדלקמן מהרמב"ן באגרת הקדש].

(ב) אב"ד בעניני תשמיש יכול לספר עמה כדי להרבות תאותו אם צריך לכך - הוא מהגמ' נדרים כ' ע"ב הנ"ל כפירוש הרא"ש שם, הביאו הטור סוף סי' ר"מ, וכמש"א בגמ' שבת ק"מ ע"ב אמר להו רב חסדא לבנתיה וכו' וברש"י שם, ועי"ז יקיים המצוה כראוי, כדלקמן סעיף ו'.

ובמשנה ברורה ס"ק ל"ח כתב וזה לשונו, ולפעמים אפילו מעניני תשמיש יש ליזהר שלא לספר מתחלה כגון שהוא איש מחומם ויכול לבוא עי"ז לידי חטא [אחרונים] עכ"ל. ובאגרות משה אבן העזר חלק ד' סי' ס"ו כתב דבאיש כזה ימעט החו"ג קודם ואולי לגמרי שלא יעשה, ויאמר לה שהוא מוכרח לעשות כך כדי שיבוא הזרע אליה, וזה גופא יהיה הפיוס, ואחרי תשמיש ירבה כפי הראוי, ויעשה כך עד שיתרגל לקיים כראוי ע"י פיוס קודם התשמיש עכ"ד. ומשמע מאגרות הקודש הנדפס מהחזו"א, וכן שמעתי בשם הגרש"ז אורבעך זצ"ל ועוד גדולים, דאין איסור במעט לחות ששכיח לבא ע"י פיוס שקודם תשמיש או קירוב לאשתו ובפרט שעושה כן למצוה דכיון שבא בלא הרגשה [אף שיש בו קישוין] לא מיקרי זרע. ויל"ע אם זהו גם לדברי האר"י ז"ל שהביא שם החזו"א אגרת ד' זה לשונו, פרישה בקישוין מבואר בגמ' דמותר אף שמטפטף בהכרח, וראיתי כתבו בשם האר"י שלא לפרוש בקישוין ומ"מ מטפטף עכ"ל.

מהו הדיבור והמחשבה הרצויים

הרמב"ן באגרת הקדש פרק שישי באיכות החיבור, אחר שכתב שלא יהיה בקלות ראש ובריבוי שיחה בטלה, כתב וזה לשונו, ולפיכך יש לך להכניסה

יכול לספר עמה כדי להרבות תאותו אם צריך לכך (2) או אם היה לו כעס עמה וצריך לרצותה שתתפיים יכול לדבר עמה לרצותה:

דרכי חכמה

ובינה ומדות טובות והגונות, הנה אותו הדמיון אשר במחשבותיו יש לו כח לצייר הצורה בטיפת הזרע כמו שהיה מדמה בשעת החבור בלי ספק, וזהו סוד ויקח לו יעקב מקל לבנה וגו' ואומר ויחמו הצאן אל המקלות וגו', ורבותינו ז"ל אמרו בברכות כ' ע"א ר' יוחנן הוה אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן ואתיין בנות ישראל מנהרא לסתכלן בי כי היכי דלהוו להו זרעא שפירי כוונתי וכו', וצריך כל אדם לנקות מחשבותיו והרהוריו ולזכותם בשעת תשמיש, ולא יהיה מחשב בדבר עבירה וזמה רק בדברים קדושים, ויהא מחשב בצדיקים הטהורים אנשי מדע והשכל וחכמה, כי אותן המחשבות יחולו על הזרע ויציירהו בצורתן בשעת תשמיש, וכן מחשבת אשתו, ושיהיה משמחה בדברים המשמחים את הלב כדי שתהיה גם היא מסכמת למחשבות זכות וטהורות, ויהיו שניהם אחדים בדבר המצוה, כי אז תתקשר מחשבתם לאחד ותהיה השכינה שרויה ביניהם ויולידו בן כפי הצורה הטהורה שציירו.

עוד המשיך וכתב, ואל תתמה על דבר זה, כי טבע פשוט הוא בעיני חכמי המחקר, כי כפי המחשבה וההרהור שיעבור על לב האדם ואשתו בשעת חיבורם יהיה הולד מוכן ומצוייר אם טוב ואם רע. וכבר הביאו [אולי הוא במדרש תנחומא פרשת נשא] מההיא מטרוניתא שילדה בן שחור והיתה היא והמלך לבנים יפים עד מאד וחשב המלך להרגה עד שבא חכם אחד וא"ל שמה הרהרה בשעת תשמיש כאדם שחור, וכדקו ומצאו צורות שחורות במשכיות אותו החדר ששמשה בו ואמרה כי היתה מסתכלת באותן הצורות ומהרהרת בהן בשעת החבור. וזהו כענין המקלות.

ובספר מנורת המאור נר ג' סוף כלל ו' הביא הרבה מדברי הרמב"ן, ועוד הוסיף שם דברים נפלאים, וכתב בתוך דבריו, ומתוך האהבה יתירה שנכנס ביניהם לשם שמים יצא הזרע חזק ופקח ונאה. וכבר אמרו בגמ' נדרים כ' שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר וכו'.

ההנהגה בערב שבת

(2) **או** אם היה לו כעס עמה וצריך לרצותה שתתפיים יכול לדבר עמה לרצותה - ובמשנה ברורה סי'

היה מנשקם בפיהם כדי שמחשבתו תכנס בלבם, אמרו לו לפי דבריך תהרהר ביראת שמים בשעת ביאה שיהיו בניך צדיקים, אמר להם ברכות התאוה יהיו הבנים צדיקים טפי שהרהור התורה מבטלת התאות גשמיות ומרבה התאוה רוחני עכ"ל. דלכאורה משמע שלא היה מהרהר בד"ת שלא יתבטל התאוה הגשמית.

אולם המעיין שם בכל דבריו יראה כי כוונתו להיפך, וזה לשונו, יש דברים אם תחמיר על האדם לא יעשה המצות, כמו זה מעשה בחסיד אחד שלא היה רוצה ליגע בכשרו כשקורצו כינה או פרעוש בשעה שהתפילין עליו וכו' ואמרו האחרים מאחר שצריכים התפילין כ"כ פרישות לא נוכל לסבול ולא הניחו תפילין, אמרו לאותו חסיד הרי בטלת אותם מן המצות בחסידות שלך וכו', ואותו חסיד לא היה מנשק וכו', אמרו לו לפי דבריך תהרהר ביראת שמים בשעת ביאה שיהיו בניך צדיקים, אמר להם ברכות התאוה יהיו הבנים צדיקים לפי שהרהור התורה מבטלת התאוה גשמית ומרבה התאוה רוחני עכ"ל.

וביאור דבריו, דמה שאמרו לו לפי דבריך תהרהר וכו' כוונתם, דכמו שהמתין מלנשק את בניו עד שיהיה שמח באהבת הקב"ה, א"כ גם את אשתו לא יפקד עד שיבוא להתעוררות כזו של יראת שמים, וזה לא תמיד יהיה מצוי בידו, ונמצא מתבטל מקיום עונתו [וכמ"ש אם תחמיר על האדם לא יעשה המצוות] ועל זה השיב דלכטל התאוה הגשמית יכול הוא להרהר בתורה [וזה יוכל תמיד] ועי"כ תרבה התאוה הרוחני ויהיו הבנים צדיקים.

א"ל דזהו דוקא על דרך מה שהיה נוהג עם בניו, שלא חיסר כלום באהבת בניו, רק היה מכוונו עם אהבת בוראו, והכא נמי אחר שישמח אותה בדברים ותתקשר דעתה בדעתו ויאמר לה דברים קצתם וכו' וקצתם וכו' כמ"ש הרמב"ן, יוכל גם להרהר בתורה, אבל אם תהיה כל מחשבתו בתורה ויסיח דעתו ממנה, נמצא מתבטל מן המצוה, וכבר אמרו לאותו חסיד, הרי בטלת אותם מן המצות בחסידות שלך.

[והרמב"ן שם בפרק ה' האריך בענין המחשבה בשעת תשמיש, וזה לשונו, הנה בהתחבר האדם עם אשתו, אם דמיונו ומחשבותיו עסוקים בחכמה

אבני המקום

דעת היעב"ץ בזה

ה) **שו"מ** שבעיקר הדין דלא נאסר אלא לדבר דברים ^{אאֹוֹ אַעֵיָא} שיש בהם ניבול פה, כ"כ בסידור יעב"ץ (בסדר הנהגת ליל שבת פרק ז' חוליא ב') וז"ל: ומגיד לאדם מה שיחו, ור"ל שיחה בטלה של ליצנות וקלות ראש לנבל הפה הוא שאסרו, אבל רשאי לדבר עמה דברים שהם צורך התשמיש ולהכניסה בתחילה בדברים המושכים את לבה וכו', עכ"ל. אך נראה מדבריו שכתב חילוק זה מעצמו ואי"ז פירוש ד' הגמ' בנדרים הנ"ל, וגם נראה מדבריו דאף בענינא דעלמא לא הותר אלא לצורך תשמיש. ולפי"ד הסוגיא דחגיגה מיירי מהאיסור לדבר דברי נבלה וזה נאסר בכל גווני, והש"ס בנדרים איירי לדבר בדברים אחרים, וע"ז מחלק דלצורך התשמיש מותר ושלא לצורך אסור משום שמפנה לבו לדברים אחרים. ולפי"ז אין חילוק לדינא בין דבריו לבין המבו' בשו"ע או"ח ואהע"ז, אלא שמחמיר טפי דדברי נבלה אסור בכל אופן. אך לפמש"כ בדברי הרמב"ם משמע דדברים אחרים לא נאסר כלל דאין לנו מקור לאסור.

עו"ד שם ביעב"ץ, דמשהתחיל לשמש עמה אין לו לדבר כלל בשום ענין כדי שתהא כוונתו צלולה לשם שמים. ודבריו צ"ע, חדא דהא בלשון השו"ע באהע"ז ובאו"ח נראה דאף בשעת תשמיש הותר במילי דתשמיש או כדי לרצותה, ועוד דהא סוגיא דנדרים איירי בשעת תשמיש ממש כמבו' בבהגר"א באהע"ז שם, ואפ"ה מבו' שם דהותר במילי דתשמיש. וצ"ל דחומרא יתירא נקט ואי"ז מעיקר הדין.